

Temanotat

Serbia: Bostedsregistrering og tilgang til rettigheter for personer fra Kosovo

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og beredskapsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2014

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

Temanotat **Serbia: Bostedsregistrering og tilgang til rettigheter for personer fra Kosovo**

SUMMARY

Persons originating from Kosovo, who are internally displaced in Serbia, are considered citizens of Serbia and enjoy the same rights as non-displaced citizens in regards to employment, pension, education, health and social services.

Possession of personal documents is conditional for enjoyment of the abovementioned rights. Birth and citizenship certificates constitute the basis for issuance of ID cards. In addition permanent or temporary residence must be registered.

Persons originating from Kosovo, including returnees from third countries, may encounter difficulties in obtaining necessary documents. Lack of documents might complicate a person's access to work, pension, education, health and social services. New passport regulations have made it difficult for this group to register permanent residence, as they are assumed not to settle permanently.

Returnees from third countries can during a limited time period use emergency travel documents to access basic rights.

Praxis, a Serbian NGO, can provide assistance with obtaining personal documents and residence registration.

SAMMENDRAG

Personer som opprinnelig er fra Kosovo, men internt fordrevet i Serbia, har samme statsborgerskapsrettslige status som øvrige borgere av Serbia, herunder tilgang til arbeid, pensjon, utdanning, helsetjenester og sosiale ytelser.

Persondokumenter er en forutsetning for å få tilgang til rettighetene nevnt ovenfor. Fødsels- og statsborgerskapsattest er påkrevd for å kunne få utstedt ID-kort. I tillegg må permanent eller midlertidig bosted registreres.

Det kan være vanskelig eller tidkrevende for personer som opprinnelig er fra Kosovo, herunder personer som har fått avslag på søknad om asyl eller opphold og som returnerer til Serbia, å skaffe seg nødvendige dokumenter. Mangel på dokumenter kan komplisere adgang til arbeid, pensjon, utdanning, helsetjenester og sosiale tjenester. Passbestemmelsene fra 2009 kan gjøre det vanskelig for denne gruppen å få registrert fast bosted i Serbia, fordi regelverket forutsetter at søkeren har til hensikt å leve på den oppgitte adressen.

Returnerte kan i en begrenset periode benytte nødpass for å få tilgang til nødvendige tjenester.

NGO-en Praxis kan yte bistand ved utstedelse av dokumenter og ved bostedsregistrering.

INNHold

1. Innledning	5
2. Internt fordrevne/flyktninger fra Kosovo	6
2.1 Registrering som internt fordrevet	7
3. Bostedsregistrering i Serbia	7
3.1 Nasjonalt ID-kort	7
3.1.1 Fremskaffelse av underlagsdokumenter	8
3.1.2 Omfanget av manglende fødselsattester og nasjonalt ID-kort	9
3.1.3 Juridisk bistand for å skaffe dokumenter	10
3.2 Permanent og midlertidig bostedsregistrering	10
3.2.1 Ulovlig med manglende bostedsregistrering	12
3.2.2 Intet krav om avregistrering av bosted i Kosovo ved fast bosetting i Serbia	12
3.2.3 Konsekvenser av nytt passregelverk	13
3.2.4 Juridisk bistand til bostedsregistrering	13
4. Retur til Kosovo fra Serbia	13
5. Rettigheter	14
5.1 Rett til arbeid	14
5.2 Rett til pensjon	15
5.3 Rett til skolegang	16
5.4 Rett til helsetjenester	16
5.5 Rett til sosiale ytelser	17
6. Sosioøkonomiske forhold	18
7. Retur	19
7.1 Returavtaler	19
7.2 Tvangsreturer til Serbia	19
7.3 Assistanse ved retur	20
7.4 Juridisk assistanse til returnerte	20
7.5 Forhold for returnerte	21
8. Vedlegg	22
8.1 Delokaliserte sivilstatuskontor	22
8.2 Delokaliserte politistasjoner	22
9. Referanser	23

1. INNLEDNING

Etter NATOs luftkrig mot Jugoslavia og etableringen av FN-administrasjonen i Kosovo i 1999, flyktet et stort antall personer, i hovedsak etniske serbere, fra Kosovo. Dette temanotatet tar for seg situasjonen for personer som opprinnelig er fra Kosovo, men som oppholder seg i Serbia, herunder personer som returnerer fra tredjeland.

Kosovo erklærte seg selvstendig i februar 2008, og nesten 100 land har nå anerkjent Kosovo som egen stat, deriblant Norge. Ettersom Serbia og Kosovo nå anses som to adskilte nasjonale enheter, og på bakgrunn av de respektive lands statsborgerskapslovgivninger, har norske utlendingsmyndigheter lagt til grunn at borgere av Kosovo også er borgere av Serbia, og at de således har to statsborgerland (Utlendingsnemnda 2009). På bakgrunn av anerkjennelsen av Kosovos selvstendighet vil denne gruppen kunne betegnes som flyktninger fra Kosovo, men samtidig vil de være borgere av Serbia. Serbia anser derimot Kosovo som en del av Serbia, og Kosovo er ikke et medlemsland i FN. Personer som opprinnelig kommer fra Kosovo, men som har tatt opphold i Serbia, blir av serbiske kilder og FN omtalt som internt fordrevne.¹

Tilgang til arbeid, skolegang, helsetjenester og sosialhjelp vil være avgjørende for situasjonen for denne gruppen. Tilgang til slike rettigheter avhenger av bostedsregistrering, som fås på bakgrunn av ID-kort og bostedsadresse i Serbia.

Borgere av Serbia med opprinnelse fra Kosovo, har i utgangspunktet samme rettigheter som andre borgere av republikken Serbia. Det forhold at de opprinnelig er fra Kosovo, vil kunne gjøre det noe mer byråkratisk utfordrende å skaffe nødvendig dokumentasjon. Flere i denne gruppen vil ofte være i en vanskelig sosioøkonomisk situasjon, som kan gjøre det ekstra problematisk å skaffe seg en ordinær bopel. Rom er i denne sammenhengen i en særlig sårbar stilling. Passbestemmelsene av 2009 har også betydning for mulighetene for denne gruppen til å registrere fast bosted i Serbia.

Landinfo har i en årrekke fulgt situasjonen for denne gruppen, og har blant annet gjennomført reiser til Beograd for å innhente informasjon. Det er tidligere utarbeidet flere notater og responser om temaet.

Dette temanotatet er en oppdatering av tidligere rapporter fra Landinfo, og baserer seg på informasjon fra serbiske NGO-er, og myndigheter, media, FN-organer med flere. Oppdateringene bygger i særlig grad på ny eller utdypende informasjon den lokale NGO-en Praxis har gitt til Landinfo. Praxis har meget god kjennskap til problemene som personer fra Kosovo kan få i forbindelse med å skaffe seg nødvendige dokumenter for registrering i Serbia. Organisasjonen får blant annet støtte fra det norske utenriksdepartementet.

Notatet er ikke uttømmende, og det vises til referanselisten for mer utdypende informasjon om temaet. I tillegg vises det til hjemmesidene til Praxis, der det blant annet gis informasjon om situasjonen særlig for rombefolkningen i Serbia.²

¹ På engelsk brukes betegnelsen Internally Displaced Persons, forkortet IDPs.

² Se hjemmesiden til Praxis: www.praxis.org.rs.

2. INTERNT FORDREVNE/FLYKTNINGER FRA KOSOVO

Befolkningen i Serbia (Kosovo unntatt) utgjør nesten 7,2 millioner (Statistical Office of the Republic of Serbia 2011).

Antallet internt fordrevne/flyktninger fra Kosovo i Serbia er omdiskutert. I 2000 oppga serbiske myndigheter at 187 129 personer, hvorav 141 396 etniske serbere og 19 551 rom, oppholdt seg i Serbia (ESI 2004, s. 18).³ Tenketanken European Stability Initiative (ESI) har argumentert for at dette tallet sannsynligvis er for høyt, og at estimater av den kosovoserbiske befolkningen i Kosovo før og etter 1999 tilsier at cirka 65 000 etniske serbere forlot Kosovo etter 1999 (ESI 2004, s. 18).⁴

Andre organisasjoner har derimot argumentert for at antallet internt fordrevne kan være høyere enn det serbiske myndigheter har oppgitt, med henvisning til at svært mange, da særlig rom, ashkaliere og egyptere (RAE), ikke skal ha blitt registrert. Videre er det grunn til å anta at flere av de internt fordrevne heller ikke har vært inkludert i tidligere folketellinger i Kosovo (IDMC 2010, s. 91).

Ifølge Serbias flyktning- og migrasjonskommissær⁵ (som vist til i U.S. Department of State 2013, s. 13) var 210 146 internt fordrevne fra Kosovo bosatt i Serbia i 2012.

Serbias flyktning- og migrasjonskommissær (u.å.) har for øvrig opplyst at det pr. 1. november 2013 var i alt 25 kollektivsentre i Serbia, med totalt 1599 beboere av kategorien internt fordrevne.⁶

Ashkaliere og egyptere, som ofte har begrensede serbiske språkkunnskaper, kan oppleve det som ekstra vanskelig å få tilgang til nødvendige dokumenter. Rom, som utgjør flertallet av internt fordrevne blant RAE, har derimot ofte serbisk-kunnskaper. Generelt er alle disse gruppene sårbare og marginaliserte grupper i Serbia, og det er vanskelig for dem å få tilgang til leiemarkedet og andre offentlige tjenester. Internt fordrevne fra disse befolkningsgruppene er ofte i en ekstra vanskelig økonomisk situasjon (UNHCR & Praxis 2007, s. 20).

³ Tallene fra de serbiske myndighetene stammet fra samlede registreringer av internt fordrevne fra Kosovo.

⁴ Crisis Group (2012, s. 1) synes å støtte dette anslaget. Praxis opplyste i et intervju med Landinfo i 2007 at det ikke var noen klar systematikk med hensyn til hvem som ble registrert som internt fordrevet i 1999-2000, ei heller en enhetlig tilnærming når det gjaldt krav til dokumentasjon. Det skal også finnes personer som ble registrert som internt fordrevne i Serbia, uten å fremlegge dokumentasjon.

⁵ I november 2012 fikk Serbias flyktningkommissær nytt navn: Serbias flyktning- og migrasjonskommissær (IMDC 2013, s. 10).

⁶ Kollektivsentrene i Kosovo og beboerne der er ikke omfattet av disse tallene. Kollektivsentrene er innkvarteringssentre for flyktninger og internt fordrevne. Slike sentre er gjerne etablert i gamle skoler, fabrikklokaler eller lignende. Det finnes både offisielle og uoffisielle kollektivsentre. Offisielle sentre er drevet av det offentlige, mens uoffisielle sentre er etablert i okkuperte, gjerne privateide, bygninger. Flyktning- og migrasjonskommissæren har på sine hjemmesider en oversikt over de ulike offisielle kollektivsentrene med navn og hvilken kommune de er lokalisert i. På Flyktning- og migrasjonskommissærens hjemmeside finnes det en rapport fra mars 2013 om forholdene i de offisielle kollektivsentrene. Tallene på 25 kollektivsentre og 1599 beboere inkluderer 11 kollektivsentre i Kosovo og 412 internt fordrevne der.

2.1 REGISTRERING SOM INTERNT FORDREVET

Den serbiske flyktning- og migrasjonskommissæren har tidligere registrert de internt fordrevne som har ankommet, og har utstedt egne ID-registreringsbevis⁷ for disse (Praxis, møte 2007). Den serbiske flyktning- og migrasjonskommissæren skal ifølge Praxis ikke lenger registrere personer fra Kosovo som tar opphold i Serbia som internt fordrevne, og dermed innvilges de heller ikke status som internt fordrevne. Slik registrering fant, så langt Landinfo har kunnet bringe på det rene, sted frem til omkring 2009. Det foreligger dog ingen formell beslutning om dette, og slik status skal kun unntaksvis ha blitt innvilget til personer fra Kosovo som har ankommet Serbia etter 2009. Praxis kan imidlertid ikke bekrefte om slik registrering fortsatt finner sted (Praxis, e-post juni 2011 og mai 2013). Personer som returnerte fra tredjeland, etter avslag på søknad om asyl eller opphold, har ikke på noe tidspunkt blitt registrert av serbiske myndigheter som internt fordrevne (Landinfo 2009, s. 9 flg.).

3. BOSTEDSREGISTRERING I SERBIA

Tilgang til ulike rettigheter er i Serbia regulert på kommunalt nivå og knyttet til bostedsregistrering.⁸

Personer som ikke lenger har lovlig opphold i et annet europeisk land, og som opprinnelig kommer fra Kosovo, kan som borgere av Serbia, registrere seg som permanent eller midlertidig bosatt i Serbia ved retur dit.⁹

Registrering av permanent eller midlertidig bosted forutsetter at vedkommende kan fremvise et nasjonalt ID-kort (lična karta) og en adresse (Praxis; Regional Centre for Minorities; CEKOS & CHRIS 2011, s. 9-10).¹⁰

Statsborgerskap er ikke tilstrekkelig for å få tilgang til rettigheter. En må være også bostedsregistrert og ha et ID-kort (Praxis 2012, s. 8). I tillegg må det faktiske bostedet til vedkommende sammenfalle med hans/hennes registrerte bosted for å kunne få tilgang til sentrale rettigheter (Praxis 2012, s. 9).

3.1 NASJONALT ID-KORT

Det serbiske politiet utsteder de nasjonale ID-kortene. Utstedelsen krever personlig fremmøte. Alle personer over 16 år skal være i besittelse av og bære med seg

⁷ Mer informasjon om disse ID-kortene kan finnes hos Landinfo (2009, s. 7).

⁸ Tilgang til sentrale rettigheter, som helsetjenester, utdanning, arbeid og sosiale rettigheter blir nærmere omtalt i kapittel 5.

⁹ Først etter juli 2003 tillot serbiske myndigheter at internt fordrevne kunne registrere seg som fast bosatt i Serbia. Se mer under punkt 3.2.2.

¹⁰ Disse kravene er hjemlet i lov om permanent og midlertidig bosted – Official Gazette 42/1977, 24/1989 87/2011. Lovens definisjoner av midlertidig og permanent bosted kan gjenfinnes hos Praxis (2012, s. 15-16). Det finnes ifølge Praxis ingen engelsk oversettelse av loven.

ID-kortet.¹¹ For å få utstedt et ID-kort, må søkeren ha en permanent eller midlertidig bostedsregistrering (Praxis 2012, s. 18).¹²

Dersom en person ikke er i besittelse av det nasjonale ID-kortet, er det påkrevd at vedkommende innhenter fødsels- og statsborgerskapsattest, som er underlagsdokumentene som påkreves for å få utstedt ID-kortet. Disse attestene utstedes ved det lokale sivilstatuskontoret der vedkommende ble født (Landinfo 2012).

3.1.1 Fremskaffelse av underlagsdokumenter

De lokale sivilstatuskontorene i Kosovo ble i løpet av konflikten i 1998-1999 flyttet fra Kosovo til Serbia, og er nå lokalisert i det sørlige Serbia. Kontorene blir betegnet som delokaliserte sivilstatuskontorer, eller eksil-sivilstatuskontorer.¹³ En person som opprinnelig er fra Kosovo, men befinner seg i Serbia, må henvende seg til det kontoret som har ansvaret for området hvor vedkommende ble født, for å få utstedt en fødselsattest. Politikontorene der ID-kort og pass utstedes, er også delokalisert (Landinfo 2012).¹⁴

Siden sommeren 2005 har det vært mulig å sende anmodning om å få utstedt fødsels- og statsborgerskapsattester pr. post, og få dokumentene tilbake pr. post fra det aktuelle sivilstatuskontoret.¹⁵

Ifølge Praxis skal det dog ikke være mulig å få tak i fødsels- og statsborgerskapsattester via post fra utlandet, uten bistand fra serbiske ambassader eller konsulater. Utenriksstasjonene kan bistå enkeltpersoner med å anmode om å få utstedt fødsels- og statsborgerskapsattester (Praxis, e-post mai 2013). Praxis viser til at det å skaffe slike dokumenter er en møysommelig prosess som krever svært detaljerte opplysninger. Praxis bemerker samtidig at en ikke kan se bort fra at praksis kan være forskjellig fra sivilstatuskontor til sivilstatuskontor (Praxis, møte i Beograd 2007; e-post mai 2013).

Serbiske myndigheter arbeider med å etablere et sentralt elektronisk register for sivilstatusregistrering. Målsetningen er at overføringen av registreringene skal være fullført innen utgangen av 2014. Et slikt enhetlig register vil gjøre det både billigere og mer tidsbesparende å fremskaffe dokumenter, og vil særlig være til hjelp for personer opprinnelig fra Kosovo og rom (UNHCR 2013, s. 35).

¹¹ Det er altså straffbart å ikke ha fått utstedt et ID-kort etter fylte 16 år. Det kan ifølge Praxis (e-post mai 2013) ilegges en bot på 5000 dinarer for overtredelsen (beløpet tilsvarer cirka 335 NOK pr. juni 2013). Praxis er ikke kjent med om slik bøtelegging faktisk har funnet sted.

¹² Landinfo vil bemerke at de fleste etniske serbere opprinnelig fra Kosovo, vil være i besittelse av et ID-kort. Dersom personer som returnerer fra tredjeland, ikke er i besittelse av ID-kort, vil de eventuelt kunne anvende nødpasset til å skaffe persondokumenter, herunder ID-kort, se punkt 7.3.

¹³ Notatets vedlegg 1 gir en oversikt over hvor de aktuelle delokaliserte sivilstatuskontor er lokalisert.

¹⁴ Notatets vedlegg 1 gir en oversikt over hvor de aktuelle delokaliserte politistasjonene er lokalisert.

¹⁵ Før 2005 krevde serbiske myndigheter personlig fremmøte ved utstedelse av fødsels- og statsborgerskapsattester, noe som blant annet Praxis har beskrevet som svært ressurs- og tidkrevende for internt fordrevne (Praxis 2009, s. 14). I 2005 ble det videre besluttet at administrative gebyrer i forbindelse med utstedelse av diverse sivilstatusdokumenter, skulle reduseres med 70 prosent for internt fordrevne (Praxis 2006).

Enkelte registre i Kosovo ble helt eller delvis ødelagt i løpet av konflikten. Ifølge Praxis skal all registrering av fødsler, statsborgerskap, ekteskap og dødsfall være tapt eller ødelagt i kommunene Klina/Klinë, Kacanik/Kaçanik, og Novo Brdo/Novobërdë, samt for bosetningen Banjica¹⁶ i Lipjan/Lipjan kommune. Når det gjelder kommunene Prizren, Djakovica/Gjakovë, Decani/Deçan og Kamenica/Kamenicë og flere steder i Pec/Pejë kommune, er registrene i stor grad ødelagt. I kommunene Kosovo Polje/Fushë Kosovë og Priština/Prishtinë mangler det enkelte sider i registrene. Alle registrene for Dragaš/Dragsh, Suva Reka/Suhrekë og Gora¹⁷ ble værende igjen i Kosovo (Praxis, Regional Centre for Minorities, CEKOR & CHRIS 2011, s. 12). Personer fra kommunene nevnt ovenfor vil kunne ha større problemer med å skaffe underlagsdokumenter enn personer født i andre kommuner i Kosovo.

I en del tilfeller må personer registrere seg på nytt, noe som krever fremleggelse av mange dokumenter. Det kan være problematisk å skaffe slike dokumenter dersom fødselen ikke har vært registrert i utgangspunktet (som for eksempel kan være tilfelle i forbindelse med hjemmefødsler), og det derfor må foretas en senregistrering. Dette kan særlig være aktuelt for rom fra Kosovo (Praxis 2009, s. 15). I august 2012 ble det vedtatt en ny prosedyre for hvordan personer uten fødselsattest, kan få registrert sin fødsel. Domstolen vil på grunnlag av to vitneutsagn kunne fastsette tidspunkt og sted for fødsel. En domstolbeslutning om tid og sted for fødsel er ikke formelt bindende for registrering av statsborgerskap (Praxis 2013c, s. 9-11).¹⁸

Registrering av barn født i utlandet, kan ta tid dersom foreldrene ikke har registrert fødselen ved aktuell utenriksstasjon og mangler nødvendig dokumentasjon (Praxis, e-post juni 2011).

3.1.2 Omfanget av manglende fødselsattester og nasjonalt ID-kort

Serbias statistiske kontor gjennomførte i perioden fra oktober til november 2010 en undersøkelse blant internt fordrevne i Serbia på oppdrag av Serbias flyktningkommissær og Høykommissæren for flyktninger (UNHCR). Denne undersøkelsen viste at 8 prosent av de internt fordrevne som besvarte undersøkelsen, ikke hadde ID-kort eller fødselsattest. 2,3 prosent hadde verken ID-kort eller fødselsattest. Prosentandelen som manglet slike dokumenter, var høyere blant rom enn blant de internt fordrevne generelt. Undersøkelsen indikerte samtidig at problemer knyttet til manglende dokumenter, var mindre omfattende enn det tidligere undersøkelser har vist. Dette gjaldt også blant rom (UNHCR & Commissariat for Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 28-29).

Av de internt fordrevne som besvarte undersøkelsen, var 3,4 prosent ikke i besittelse av ID-kort,¹⁹ mens 3,8 prosent heller ikke var i besittelse av ID-kort for internt

¹⁶ I rapporten til Praxis fremstår Banjica som egen kommune. Praxis har bekreftet overfor Landinfo at dette er feil (Praxis e-post juni 2011).

¹⁷ Deler av dagens Dragaš/Dragash kommune.

¹⁸ Praxis utga i desember 2013 en detaljert rapport om disse forholdene: *Analysis of Practical Application of the Law on Non-Contentious Procedure – Determining the Date and Place of Birth*. Denne rapporten kan gjenfinnes her: http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Analysis_of_Practical_Application_of_the_Law_on_Non-Contentious_Procedure_-_Determining_the_Date_and_Place_of_Birth.pdf [lastet ned 3. Februar 2014].

¹⁹ Blant ikke-rom var tallet 2,8 %.

fordrevne. 2,8 prosent var ikke i besittelse av helsekort²⁰, mens 5,1 prosent ikke var i besittelse av arbeidsbok²¹. 6,2 prosent av de internt fordrevne skal ikke ha registrert fødsel (av barn) etter at de forlot Kosovo. 12,2 prosent opplyste at de hadde møtt problemer i dagliglivet grunnet manglende dokumenter (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 29).

Landinfo har ikke (gjen)funnet oppdaterte tall for omfanget av manglende dokumenter eksplisitt blant personer opprinnelig fra Kosovo. I en undersøkelse blant rom i seks utvalgte byer i Serbia, gjennomført av Praxis i 2013, oppga bare én prosent at de eller deres familiemedlemmer ikke var registrert i fødselsregisteret. Tilsvarende var bare én prosent ikke bostedsregistrert, mens ni prosent ikke var i besittelse av ID-kort. Videre var det slik at ti prosent av personene i undersøkelsen, faktisk bodde et annet sted enn der de var permanent bostedsregistrert (Praxis 2013c, s. 8, 11, 13 og 14).

3.1.3 Juridisk bistand for å skaffe dokumenter

Praxis yter gratis juridisk bistand til de internt fordrevne, slik at de får fremskaffet nødvendige offentlige dokumenter. Juristene i Praxis fremmet i alt 3277 anmodninger om ulike dokumenter for internt fordrevne i 2011. Gjennomsnittlig tok det 49 dager å få utstedt dokumentene, til tross for at loven har satt en frist på 15 dager. I løpet av 2011 initierte Praxis 151 forvaltnings- og rettsprosesser for gjenregistrering av blant annet fødsel og statsborgerskap.²² Gjennomsnittlig tok slike prosesser fire måneder (Praxis 2012a, s. 28-30). Praxis yter også bistand i saker om søknader om ID-kort samt midlertidig og permanent bostedsregistrering (Praxis 2012).

I 2012 fremmet Praxis 8 784 anmodninger om utskrifter fra ulike registre, og initierte 365 forvaltnings- og domstolsprosesser for registrering av statsborgerskap. Praxis bistod videre med å fremskaffe ID-kort til 3500 personer (Praxis 2013a, s. 6)

Praxis har hjulpet med senregistrering av fødsler i samsvar med de nye reglene fra august 2012. Praxis initierte i perioden fra august 2012 til ultimo oktober 2013 i alt 51 slike saker. 15 saker var blitt ferdigbehandlet, og av dem skal fire fødsler ha blitt registrert (Praxis 2013c, s. 11).

3.2 PERMANENT OG MIDLERTIDIG BOSTEDSREGISTRERING

For å bli registrert som bosatt i Serbia, må det fremlegges ID-kort og informasjon om bostedsadresse med dokumentasjon på eierskap til hus/bolig eller leiekontrakt.²³

²⁰ Se punkt 5.4 for mer informasjon om helsekort.

²¹ Se punkt 5.1 for mer informasjon om arbeidsbok.

²² Gjenregistrering av statsborgerskap er særlig utfordrende og tidskrevende.

²³ Det har ikke vært uvanlig med utlån av adresser, herunder mot betaling. For å kunne unngå skatt på utleieinntektene, har mange utleiende ikke ønsket å gjøre utleieforholdet offisielt. En del personer kan bruke adresser til venner og familie selv om de ikke bor der. Det kan være problematisk med lånte adresser som ligger i en annen kommune enn der den internt fordrevne rent faktisk bor. Dette kan få betydning for vedkommendes rettighetssituasjon knyttet til ytelser gitt på kommunalt nivå.

Søknad om bostedsregistrering skal fremsettes til politiet i den kommunen der vedkommende er bosatt. Bostedsregistrering skal skje senest åtte dager etter tilflytting (Praxis 2012, s. 17).

Barn kan bare registreres med permanent bostedsregistrering på den samme adressen som deres foreldre/forelder (Praxis 2012, s. 16).

Dersom man leier en bolig, må utleieren bli med til politiet for at leietakeren skal kunne få registrert midlertidig eller permanent bosted (IOM 2009, s. 23; Praxis, e-post mai 2013).²⁴

Beboere i uformelle bosetninger, herunder uoffisielle kollektivsentre, har i utgangspunktet ikke hatt anledning til å registrere permanent eller midlertidig bosetting i Serbia på den adressen der de faktisk har bodd.²⁵ I noen politidistrikter har myndighetene likevel godtatt adresser i uformelle bosetninger, til tross for at dette har vært i strid med regelverket (Praxis, Regional Centre for Minorities, CEKOS & CHRIS 2011, s. 9-10).

Loven om permanent og midlertidig bostedsregistrering ble endret i november 2011, slik at det ble mulig å registrere bostedsadresse hos det lokale sosialkontoret (Centre for Social Welfare (CSW)), forelder/foreldre eller ektefelle/samboer. Helt frem til desember 2013 var det imidlertid vanskelig å få registrert bosted hos CSW (Praxis 2013c, s. 11-12). Nå er det besluttet at en ansatt ved CSW skal verifisere registreringsskjemaet for slik registrering, før selve registreringen kan skje hos politiet (Praxis 2013d).

Loven gjelder kun for dem som ikke tidligere er permanent bostedsregistrert (Praxis 2013c, s. 14). De nye lovendringene innebærer derfor ingen løsning for personer som er permanent bostedsregistrert, men faktisk bor et annet sted. Dette vil ofte være tilfellet for personer opprinnelig fra Kosovo, som fortsatt er permanent bostedsregistrert der, men som er bosatt i uformelle bosetninger i Serbia. Landinfo forstår det slik at bostedsregistrering på adresser som nevnt her, muliggjør permanent bostedsregistrering, men ikke midlertidig. Personer opprinnelig fra Kosovo skal imidlertid kunne foreta midlertidig bostedsregistrering på en formell adresse.²⁶

Dersom en borger av Serbia har til hensikt å bo et annet sted enn der vedkommende er permanent bostedsregistrert i mer enn 90 dager, kreves det at vedkommende foretar en midlertidig bostedsregistrering. Midlertidig bostedsregistrering skal gi mulighet til å søke om ID-kort hos politiet der vedkommende er registrert, og derigjennom få registrert ekteskap og barns fødsel i den kommunen der en (rent) faktisk bor (Praxis 2012, s. 56). Den midlertidige bostedsregistreringen gir også tilgang til helsetjenester, og gjennom arbeidsformidlingen (National Employment Bureau) er det mulig å få hjelp til å finne arbeid, forutsatt at vedkommende har et ID-

²⁴ Tidligere har det vært tilstrekkelig å ha med en kopi av det nasjonale ID-kortet tilhørende utleieren samt leiekontrakt eller eiendomsbevis for å få registrert midlertidig eller permanent bosted i Serbia.

²⁵ Det har vært anslått at internt fordrevne fra Kosovo utgjør 17 % av befolkningen i uformelle bosetninger i Serbia (Amnesty International 2010, s. 25). Dette vil i all hovedsak være rom.

²⁶ Rombefolkningen som er bosatt i uformelle bosettinger eller i uoffisielle kollektivsentre, har imidlertid problemer med midlertidig bostedsregistrering.

kort som internt fordrevet og en arbeidsbok fra den kommunen der en er permanent bostedsregistrert.²⁷

Passbestemmelsene av 2009, for personer fra Kosovo, har vært brukt til å avslå søknader om midlertidig bostedsregistrering, med henvisning til at søkeren ikke har til hensikt å bo på det midlertidige stedet (Praxis 2012, s. 19, 48-50).²⁸

3.2.1 Ulovlig med manglende bostedsregistrering

I medhold av den nye loven om permanent og midlertidig bostedsregistrering, er det et krav at alle i Serbia må registrere bosted. Manglende bostedsregistrering er straffbart, og dersom bytte av bosted ikke blir registrert innen fristen på åtte dager etter flytting, kan det bli ilagt bøter på mellom 10 000 og 50 000 dinarer (Praxis, e-post mai 2013).²⁹

Den nye loven viderefører bestemmelsene i tidligere lov.

Det synes ikke som dette straffeforbudet håndheves. Praxis er ikke kjent med at noen faktisk er blitt straffeforfulgt, verken i medhold av tidligere lovgivning eller med hjemmel i den nye loven (Praxis, e-post juni 2011 og mai 2013).³⁰ Praxis (e-post juni 2011) tar forbehold om at selv om de ikke har kjennskap til straffeforfølgelse i disse sakene, betyr ikke det at det ikke har forekommet.

3.2.2 Intet krav om avregistrering av bosted i Kosovo ved fast bosetting i Serbia

Fra 2003 ble det mulig for internt fordrevne å registrere seg som fast bosatt i Serbia, og avregistrere sin adresse i Kosovo (Praxis, e-post juni 2011). Loven av 2011 har imidlertid intet krav om avregistrering av permanent bosted for å få registrert nytt permanent bosted.³¹ Dette er ifølge Praxis (2012, s. 47) en fordel, fordi personer som ikke lykkes i å registrere et nytt permanent bosted, likevel ikke mister den opprinnelige andre permanente bostedsregistreringen, dersom den nye registreringen blir avslått. Samtidig reduserer den nye bestemmelsen prosedyrekostnadene, da (slik) avregistrering måtte foretas ved de delokaliserte sivilstatuskontorene. Disse kontorene er lokalisert i det sørlige Serbia, langt fra der mange personer opprinnelig fra Kosovo har bosatt seg i Serbia.

²⁷ Se mer om arbeidsbok under punkt 5.1.

²⁸ Se nærmere om passbestemmelsene av 2009 (Regulation on the procedure regarding the determination of the fulfilment of prescribed requirements for issuing passports to persons from the AP of Kosovo and Metohija of 15 September 2009) under punkt 3.2.2. Praxis (2012, s. 50-52) viser til et eksempel på en romkvinne fra Kosovo som fikk avslag på søknad om midlertidig bostedsregistrering, da hun ifølge politiet ikke hadde til hensikt å bo på den oppgitte adressen, og at det således ble vist til at kravene for permanent bostedsregistrering ikke var oppfylt. Samtidig trekkes det frem et annet eksempel der en etnisk serbisk kvinne opprinnelig fra Kosovo til sist fikk registrert midlertidig bosted i Serbia. Også i denne saken foretok politiet bostedskontroll for å bringe på det rene om kvinnen faktisk bodde på oppgitt adresse. Praxis var behjelpelig med registreringen i den siste saken.

²⁹ 50 000 dinarer utgjør cirka 3350 NOK pr. juni 2013.

³⁰ Ifølge Praxis (e-post juni 2011) hjemlet tidligere lov også fengselsstraff i 15 dager. Landinfo er usikker på om fengselsstraff også vil kunne bli ilagt med hjemmel i den nye loven om en bot eventuelt ikke betales.

³¹ Avregistrering var uansett tidligere kun nødvendig for permanent bostedsregistrering, ikke midlertidig bostedsregistrering.

3.2.3 Konsekvenser av nytt passregelverk

Ved opphevelse av visumkravet for serbiske borgere ved reiser til Schengen-landene, besluttet EU-kommisjonen at borgere fra Kosovo ikke ble omfattet av denne visumfriheten (B92 2009). Serbiske myndigheter utsteder derfor to ulike typer pass. Serbiske røde biometriske pass for personer bosatt i Serbia, er visumfrie for innreise til Schengen-landene. De serbiske blå passene som utstedes til personer fra Kosovo, er ikke visumfrie for innreise til Schengen-landene.

Håndhevelsen av regelverket for passutstedelse fra 2009 har gjort endring av bostedsregistrering vanskeligere for personer som er permanent bosatt i Kosovo, eller som er født i Kosovo og ikke fast bostedsregistrert i Serbia (Praxis 2012, s. 28-29).

Regelverket fra 2009 foreskriver at politiet skal foreta relevante undersøkelser for å slå fast at den pågjeldende personen har til hensikt å leve på den oppgitte adressen i Serbia (Praxis, Regional Centre for Minorities, CEKOR & CHRIS 2011, s. 10-11). Praxis har opplyst at mange har fått avslått søknaden om permanent bostedsregistrering, under henvisning til at de ikke har til hensikt å bosette seg fast på adressen som er oppgitt. Bostedsregistreringer som vanligvis behandles på én dag, kan i disse tilfellene ta opptil to år for personer fra Kosovo (Praxis 2012, s. 29).

Denne typen anmodninger om permanent bostedsregistrering i Kosovo, skal ha blitt innvilget dersom søkeren er født der og har eiendomsrett til bolig, selv om vedkommende (rent) faktisk ikke bor der. Det er imidlertid usikkert om det samme gjelder for permanent bostedsregistrering et annet sted enn fødestedet i Kosovo (Praxis 2012, s. 38- 40).

3.2.4 Juridisk bistand til bostedsregistrering

NGO-en Praxis bistår også i forbindelse med bostedsregistrering. Praxis skal siden oktober 2013 ha blitt kontaktet av 83 personer med anmodning om assistanse til å få registrert adresse hos CSW for bostedsregistrering. Ti saker skal ha blitt løst pr. november 2013 (Praxis 2013c, s. 13).

4. RETUR TIL KOSOVO FRA SERBIA

Landinfo er ikke kjent med informasjon om at serbiske myndigheter nekter internt fordrevne fra Kosovo innreise i Serbia, eller tvinger internt fordrevne fra Kosovo som oppholder seg i Serbia, til å returnere til Kosovo. Det er enighet mellom Beograd og Pristina om at personer fra Kosovo kan reise inn i Serbia på ID-kort utstedt av myndighetene i Kosovo (Jovanović 2011).³²

Tall fra FNs flyktningekommissær viste at 18 400 internt fordrevne skal ha returnert til Kosovo etter konflikten og frem til slutten av oktober 2012, herunder 14 800 fra

³² Serbisk politi vil da utstede et eget dokument ved innreise.

Serbia. Halvparten av de returnerte var etniske serbere (IDMC 2013, s. 8). Undersøkelser gjennomført i 2007 viste at halvparten av de internt fordrevne ønsket å returnere til Kosovo, mens tilsvarende tall for 2011 var en fjerdedel (IDMC 2013, s. 9). Ifølge serbiske organisasjoner for internt fordrevne skal kun 3 prosent av de internt fordrevne som har returnert til Kosovo, ha bosatt seg varig i Kosovo (IDMC 2013, s. 1).

5. RETTIGHETER

Personer som opprinnelig er fra Kosovo, har samme rettigheter i Serbia som andre borgere av Serbia. Som tidligere nevnt er tilgang til ulike rettigheter i Serbia regulert på kommunalt nivå og knyttet til bostedsregistrering. I noen tilfeller vil ytterligere dokumentasjon være påkrevd.

5.1 RETT TIL ARBEID

Rett til arbeid er knyttet til permanent eller midlertidig bostedsregistrering. En arbeidsbok er nødvendig både for å kunne inneha formelt arbeid og for eventuelt å få bistand fra arbeidsformidlingen. En arbeidsbok vil kun bli utstedt der innehaveren er permanent bostedsregistrert om vedkommende er uten arbeid, eller der arbeidsgiveren har sitt hovedkontor om vedkommende er sysselsatt (Praxis 2012, s. 57; Praxis 2013b, s. 42).

Manglende arbeidsbok er årsaken til mange av problemene med manglende formelt arbeid.³³ Arbeidsboken er et personlig dokument hvor ansettelsesforholdet registreres. Den aktuelle arbeidsgiveren beholder arbeidsboken til arbeidsforholdet er avsluttet.

Personer fra Kosovo som ikke er i besittelse av sin tidligere arbeidsbok, må gjennomgå tidkrevende prosedyrer for å få utstedt ny arbeidsbok. Hvis internt fordrevne mangler arbeidsrelaterte dokumenter som for eksempel vitnemål og M4-skjema,³⁴ får de ikke utstedt arbeidsbok. Slike dokumenter kan være tapt eller ødelagt som følge av konflikten i Kosovo på 1990-tallet, eller kun tilgjengelig i Kosovo (Praxis 2009, s. 25; Praxis 2013b, s. 45).³⁵

Fra 2006 har det vært (et) krav om personlig fremmøte for å få utstedt original arbeidsbok fra Kosovos pensjonsfond. En fullmektig (for eksempel Praxis) kan kun få kopi av arbeidsboken. Kopi av arbeidsbøker fra Kosovo er uten bevisverdi i

³³ Se mer om sosioøkonomiske forhold under punkt 6.

³⁴ Det er problematisk å få utstedt vitnemål fra enkelte fakulteter ved Universitetet i Pristina. M4-skjemaet blir utstedt av det serbiske pensjonsfondet. M4 må fremlegges i original for å kunne beregne pensjonen. M4 inneholder opplysninger om all innbetaling av pensjon som arbeidsgiveren har gjort. Serbiske myndigheter godtar ikke M4-dokumenter utstedt av Kosovos pensjonsfond. En egen gruppe er nedsatt i det serbiske pensjonsfondet for å se på dette problemet, og en anbefaling om fleksibilitet skal ha blitt gitt av «Ministry of Labour and Social Policy».

³⁵ Dersom skoleregistrene er ødelagt, vil det kunne være mulig å fremlegge vitneutsagn fra lærere ved skolen eller fra skolekamerater (Praxis 2013b, s. 45).

Serbia. For å skaffe arbeidsboken, må den enkelte fremlegge arbeidsbokens registreringsnummer og kopi av pensjonsutbetaling dersom slik betaling fant sted før 1999. Dersom vedkommende ikke kjenner registreringsnummeret, må vedkommende kontakte sin tidligere arbeidsgiver i Kosovo. Tidligere arbeidsgivere vil ofte ikke være i stand til å frembringe dette (UNHCR & Praxis 2007, s. 27).

For å bli registrert som arbeidsledig hos den serbiske arbeidsformidlingen (National Employment Bureau) og få tilgang til arbeidsledighetstrygd, må de internt fordrevne fremlegge arbeidsbok, vitnemål og IDP-registreringsbevis.³⁶ Det er imidlertid slik at praksis varierer ulike kommuner imellom med hensyn til dokumentkrav. Kravet til vitnemål kan ved enkelte kontorer erstattes av vitneerklæringer. Dette innebærer at det også på dette punktet har vært ulik behandling av internt fordrevne bosatt i ulike kommuner i Serbia (UNHCR & Praxis 2007, s. 35; Praxis 2009, s. 25). Det har blitt åpnet for utstedelse av arbeidsbok for personer opprinnelig fra Kosovo i kommunen vedkommende er midlertidig bostedsregistrert. Dette har ifølge Praxis (2013b, s. 44) forbedret situasjonen for personer opprinnelig fra Kosovo når det gjelder registrering hos arbeidsformidlingen. Det er imidlertid krav om at personen må ha et ID-kort for internt fordrevne, utstedt av serbiske myndigheter, og at personen tidligere har fått utstedt en arbeidsbok i den kommunen der de er permanent bostedsregistrert.³⁷

Arbeidsledige som ikke kan fremlegge dokumentasjon på utdanning, kan se seg nødt til å ta arbeid som ikke er i samsvar med deres kvalifikasjoner (Praxis 2009, s. 26; Praxis 2013b, s. 45).

Statusen til personer som får økonomisk kompensasjon fordi de tidligere var ansatt i statlig virksomhet i Kosovo, er uklar. Det synes som om de ikke blir ansett som arbeidsledige, men at de samtidig kan bli fratatt kompensasjonen dersom de får arbeid i Serbia (Praxis 2009, s. 26).

På oppdrag av Serbias flyktningkommissær og Høykommissæren for flyktninger (UNHCR) gjennomførte Serbias statistiske kontor, som tidligere nevnt, en undersøkelse blant internt fordrevne i Serbia høsten 2010. Undersøkelsen viste at 5,1 prosent av de internt fordrevne var uten arbeidsbok (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 29).

5.2 RETT TIL PENSJON³⁸

Arbeidsboken har også betydning for pensjonsutbetalingen. En person uten arbeidsbok fra Kosovo, vil heller ikke ha bekreftelse på arbeidsforhold derfra, noe som igjen vil kunne påvirke størrelsen på pensjonsutbetalingen.

Svært mange eldre internt fordrevne har ifølge Praxis uoverkommelige problemer knyttet til pensjonsrettigheter, og mange får utbetalt lavere pensjon enn de egentlig er berettiget til.³⁹ Manglende arbeidsbok og dokument på innbetalt pensjon (M4-

³⁶ Landinfo er usikker på om kravet om IDP-registreringsbevis fortsatt opprettholdes, da nyankomne personer fra Kosovo ikke lenger registreres som internt fordrevne av serbiske myndigheter.

³⁷ Rom opprinnelig fra Kosovo, og som er bosatt i ulike uformelle bosettinger i Serbia, vil imidlertid ikke kunne bli omfattet av denne endringen, da de ikke kan bli midlertidig bostedsregistrert (Praxis 2013b, s. 44-45).

³⁸ Praxis har i e-post til Landinfo av mai 2013 bekreftet at opplysningene gitt i deres rapport fra 2009 referert til i dette punktet, fortsatt er gyldige.

³⁹ Dette gjelder dog ikke personer som fikk avklart sine pensjonsrettigheter før 1999.

skjemaet), vil gjøre det vanskelig å dokumentere utdanning, tjenestetid og innbetalt pensjonspremie (Praxis 2009, s. 26-27).

I tillegg var det ofte slik at arbeidsgivere i Kosovo ikke oppfylte pliktene sine knyttet til innbetaling av pensjonspremier. Dette er det imidlertid blitt kompensert for ved en egen lov fra 2005 der Serbia har påtatt seg ansvaret for manglende innbetalinger i perioden 1991-2003 (Praxis 2009, s. 27).⁴⁰

Eventuell rettslig oppfølging av pensjonskrav skal føres for de delokaliserte domstolene, som erfaringsmessig bare sporadisk avviker rettsforhandlinger. Uansett vil mange firmaer i Kosovo være oppløst eller nedlagt (Praxis 2009, s. 27-28).

Pensjonsregistrene ble også delokalisert i 1999, men registrene er ufullstendige, serbiske myndigheter innhenter ikke dokumenter for oppdatering, og det skjer ingen dokumentasjonsutveksling med myndighetene i Kosovo. I tillegg har Serbias pensjonsfond håndhevet bestemmelsene om dokumentasjonskrav på en så rigid måte at myndighetene har gitt instruks om en mer fleksibel håndtering og aksept for alternativ dokumentasjon. Praxis har ikke hatt kjennskap til om denne instruksen er blitt fulgt (Praxis 2009, s. 28-29).

5.3 RETT TIL SKOLEGANG

Det skal ha skjedd betydelige fremskritt med hensyn til å få barn som har returnert fra utlandet, innskrevet ved skoler i Serbia. Elevene skal nå kunne innskrives i skolen under forutsetning av at nødvendige dokumenter fremlegges senere.⁴¹ Dersom de returnerte har med seg de nødvendige skoledokumentene fra utlandet, unngås de store avgiftene som vil påløpe dersom man må skaffe dokumentene via det serbiske utenriksdepartementet. Nødvendige oversettelser kan også bli kostbart (Praxis, e-post juni 2011).

Den serbiske NGO-en Group 484 har vist til at det største problemet har vært at mange barn som returnerer, ikke snakker tilstrekkelig godt serbisk, og at det ikke settes opp ekstraklasser eller undervisning for å bøte på dette (Group 484 2011, s. 81).

I motsetning til andre barn, går kun et mindretall av rom-barn fra familier fra Kosovo, på skole. Årsakene til dette er blant annet diskriminering og språkproblemer (Praxis 2009, s. 21-22).⁴²

5.4 RETT TIL HELSETJENESTER

For å få tilgang til offentlige helsetjenester i Serbia, må man ha et helsekort (health booklet). Fra 2009 gjelder dette også personer opprinnelig fra Kosovo. Kortene utstedes av sosialsentrene (Center for Social Welfare), som krever at det legges frem

⁴⁰ Law on Payment of Contributions for Pensions and Disability Insurance for Certain Categories of Insured. Praxis opplyste i 2009 at de ikke kjente til at internt fordrevne hadde fått pensjonsutbetalinger i samsvar med dette regelverket (Praxis 2009, s. 27-28).

⁴¹ Dette vil for eksempel gjelde elevens fødselsattest og foreldrenes bostedsregistrering. Ved innskriving på videregående skole må derimot nødvendige dokumenter fremlegges i forkant (Praxis 2013c, s. 18).

⁴² Landinfo har utarbeidet en egen respons om situasjonen for rom i Serbia, som kan være illustrerende også for rom opprinnelig fra Kosovo. Responsen er tilgjengelig på Landinfos hjemmeside; www.landinfo.no.

ID-kort og bekreftelse på bosted. Helseforsikringskortet har en gyldighet på seks måneder (Praxis, e-post august 2009).

Lov om helsetjenester og lov om helseforsikring sikrer at også personer uten permanent eller midlertidig bostedsregistrering får tilgang til tjenestene. Selv om lovene skal sikre slik tilgang for denne gruppen, var dette imidlertid kun tilfellet i perioden fra juni 2010 til mars 2012. I den perioden fikk for eksempel rom helsekort til tross for manglende bostedsregistrering. Praxis har erfart at denne gruppen etter 2012 igjen er blitt avkrevd dokumentasjon på bostedsregistrering for å få helsekort. Helsedepartementet skal ha opplyst at med endringene av loven om permanent og midlertidig bostedsregistrering, som gir mulighet for å registrere fast bosted ved å oppgi adressen til det lokale sosialsenteret, kreves det nå fremlagt dokumentasjon på registrert bosted (Praxis 2012, s. 55-56; Praxis 2013c, s. 23).

Som tidligere nevnt, gjennomførte Serbias statistiske kontor i perioden fra oktober til november 2010 en undersøkelse blant internt fordrevne i Serbia. Undersøkelsen viste at 2,8 prosent av de internt fordrevne respondentene ikke hadde helsekort. Tilsvarende tall for internt fordrevne rom var 9,3 prosent (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 29).

Vanlige helsetjenester vil kun bli gitt i den kommunen der den internt fordrevne er registrert. Dette kan skape problemer for internt fordrevne som fortsatt er permanent bostedsregistrert i Kosovo, som ikke er midlertidig bostedsregistrert i Serbia og ikke er i besittelse av et ID-kort for de såkalte internt fordrevne. Dette vil særlig gjelde rom. Tilsvarende gjelder for personer som er bosatt i andre kommuner enn der de er bostedsregistrert. Disse personene vil dog ha tilgang til primærhelsetjeneste om de tidligere har vært i besittelse av et helsekort registrert der de er permanent bostedsregistrert. Personer uten dokumenter vil kun ha tilgang til helsemessig nødhjelp (Praxis 2013c, s. 25-26). Rent generelt vil Landinfo bemerke at dårlig helsetilbud og manglende offentlige tjenester kan føre til at dyre private løsninger kan være den eneste muligheten for adekvat oppfølging.

Sosialhjelpsmottakere samt personer som er registrert som arbeidsledige og mottar støtte, vil være dekket av helseforsikringsordningen. Det gjelder også personer over 65 år, gravide og barn (U.S. Social Security Administration 2012, s. 260).

Personer opprinnelig fra Kosovo som returnerer til Serbia fra et tredjeland, vil kunne få gratis nødhjelp ved fremleggelse av nødpasset («emergency travel document»), som utstedes i forbindelse med retur til Serbia dersom vedkommende ikke har pass. Nødpasset vil vanligvis ha en gyldighet på 30 dager.⁴³ For å få tilgang til offentlige helsetjenester, må vedkommende få utstedt et helsekort (Praxis, e-post mai 2013; Group 484 2011, s. 83).

5.5 RETT TIL SOSIALE YTELSE

I medhold av loven om sosial beskyttelse av 2011 har sosialt sårbare personer en rekke rettigheter. Personer uten permanent eller midlertidig bostedsregistrering har imidlertid kun tilgang til sosiale ytelser om det kreves umiddelbar inngripen

⁴³ Praxis (2011, s. 12) har opplyst at de aldri hadde sett et nødpass med gyldighetstid lengre enn tre måneder, selv om det er i prinsippet skulle være mulig med både opptil 60 og 90 dager.

(«immediate intervention»). Tilgang til sosiale ytelser vil, til tross for lovendringene knyttet til permanent og midlertidig bostedsregistrering av november 2011, være problematisk for personer fra Kosovo som fortsatt er permanent bostedsregistrert der, og som bor i uformelle bosettinger. Tilsvarende gjelder for personer som er permanent bostedsregistrert i en annen kommune enn der de faktisk bor (Praxis 2013c, s. 28-29).

Retten til sosiale støtteordninger avhenger av at søkere er i besittelse av nødvendig dokumentasjon. I mange tilfeller vil det være svært omfattende dokumentasjonskrav for å få innvilget de ulike støtteordningene. Dokumentkravene kompliserer tilgangen til velferdsgodene, ifølge Praxis (2013c, s. 29 og 31).

Internt fordrevne som tidligere var ansatt i statlige eller sosialt eide foretak i Kosovo, har ikke rett til sosiale ytelser, fordi serbiske myndigheter fortsatt utbetaler minimumslønn til denne gruppen (Praxis, e-post mai 2013).

6. SOSIOØKONOMISKE FORHOLD

Undersøkelsen gjennomført av Serbias statistiske kontor, viste at arbeidsledigheten blant de internt fordrevne høsten 2010 var på 32,3 prosent, mens det totale antallet arbeidsledige i Serbia var 19,2 prosent på samme tidspunkt (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 10).⁴⁴

Per høsten 2010 arbeidet 29,5 prosent av de internt fordrevne uten noen form for arbeidsavtale, mens 42,7 prosent ikke hadde en formell arbeidskontrakt (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 12). Familier som baserte sine inntekter på den uformelle sektoren, ble ansett som sårbare. Arbeidsgiverne i uformell sektor betalte ikke inn til pensjon, sosial- eller helseforsikring.

Hele 48,4 prosent av de internt fordrevne eide sin egen bolig på tidspunktet for undersøkelsen. Av husholdene hadde 23,7 prosent solgt hus eller leiligheter i Kosovo etter at de ankom Serbia, mens 46,7 prosent fortsatt eide bolig i Kosovo (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 3 og 21).⁴⁵

Et hushold hadde i gjennomsnitt 7100 serbiske dinarer pr. familiemedlem i inntekt i måneden,⁴⁶ mens 40,1 prosent av husholdene hadde en månedlig inntekt på mellom 10 000 og 20 000 serbiske dinarer (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 23).

⁴⁴ Landinfo er ikke kjent med nyere undersøkelser om den sosioøkonomiske situasjonen for personer opprinnelig fra Kosovo bosatt i Serbia.

⁴⁵ Rapporten gir ingen totaltall for andel internt fordrevne som leier bolig, eventuelt bor hos familie eller venner. Av de internt fordrevne som er «in need» leide 48,9 prosent bolig, mens 21,6 prosent bodde hos slekt eller venner. Group 484 (2011, s. 60) har opplyst at 28 % av de internt fordrevne leier bolig sammenlignet med 1,5 % av befolkningen for øvrig.

⁴⁶ Dette tilsvarte cirka 473 NOK pr. juni 2013. Grunnet inflasjon var beløpet i NOK noe høyere i 2010.

En mindre andel av respondentene, 12,2 prosent, opplyste at de hadde problemer i dagliglivet, blant annet når det gjaldt arbeid og helse, grunnet manglende dokumenter (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 29-30).

Totalt mottok 30,1 prosent av alle husholdene sosialhjelp,⁴⁷ mens tilsvarende tall for internt fordrevne rom var 64,2 prosent (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 31).

Hushold uten noen personer med inntektsgivende arbeid, utgjorde 46,8 prosent (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 39).

På bakgrunn av undersøkelsen ble det anslått at cirka 23 000 hushold og cirka 97 000 av de internt fordrevne hadde udekkede behov («in need»). Tre kategorier av hushold ble av Høykommissæren for flyktinger og den serbiske flyktningkommissæren ansett for å ha særlige behov (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 9):

- Hushold som eide egen bolig, men hvor boligen hadde en meget dårlig standard (som uten vann og kloakk). Husholdet hadde en inntekt på mindre enn 8526 serbiske dinarer pr. husholdsmedlem.⁴⁸
- Hushold som bebodde boliger som ikke var beregnet for boligformål, og som hadde en inntekt på mindre enn nevnt ovenfor.
- Hushold som ikke bodde i egen bopel, og som hadde en inntekt på mindre enn nevnt ovenfor..

Disse kategoriene hushold utgjorde 45,2 prosent av alle hushold blant de internt fordrevne. 30,6 prosent av disse husholdene bestod av enslige mødre med barn. De aller fleste (94 prosent) med særlige behov, etablerte seg i Serbia i 1999. Rom utgjorde i alt 17,1 prosent av husholdene med særlige behov (UNHCR & Commissariat of Refugees of the Republic of Serbia 2011, s. 35-37).

7. RETUR

7.1 RETURAVTALER

Serbia inngikk en returavtale med EU i 2007, og har flere bilaterale avtaler med enkeltvis EU-land (Belgrade Centre for Human Rights 2012, s. 190). Returavtalen mellom Norge og Serbia trådte i kraft 1. juni 2010 (PU 2010).

7.2 TVANGSRETURER TIL SERBIA

Serbiske myndigheter skal ikke ha noen fullstendig statistikk over antallet returnerte serbiske borgere fra Vest-Europa (Group 484 2011, s. 81). Ifølge serbiske myndigheter (sitert i Belgrade Centre for Human Rights 2012, s. 288) skal

⁴⁷ Dette gjelder i hovedsak barne- og familiestønader.

⁴⁸ Dette tilsvarte cirka 570 NOK pr. juni 2013. Grunnet inflasjon var beløpet noe høyere i NOK i 2010.

4254 personer være returnert til Serbia i 2010, mens tilsvarende tall for 2011 var 3222 personer. I perioden fra 1. januar til 31. august 2010 ble det registrert 670 returnerte via flyplassen i Beograd, herunder 264 rom, 187 etniske serbere, 33 muslimer og 26 etniske albanere (Group 484 2011, s. 81).⁴⁹

Politiets Utlendingsenhet har returnert flere personer med endelig avslag på asyl fra Norge til Serbia. I løpet av 2013 ble totalt 94 personer returnert til Serbia (PU 2013).

7.3 ASSISTANSE VED RETUR

Serbiske myndigheter har siden 2006 hatt et eget kontor (Office of Admission) på flyplassen i Beograd. De returnerte tilbys en samtale med en representant for innenriksdepartementet og med en representant for Flyktning- og migrasjonskommissæren i Serbia. De returnerte fyller ut et skjema, og blir gitt råd om hvem de eventuelt kan kontakte. De mottar også en adresse- og telefonliste til ulike tjenester og organisasjoner som kan tilby assistanse (Group 484 2011, s. 82).

Flyktning- og migrasjonskommissæren har ansvar for å identifisere returnerte som har behov for innkvartering, og transportere dem til et mottakssenter (Emergency Reception Centres). Sentrene har vært lokalisert i Obrenovac, Šabac, Bela Palanka og Zaječar, og gir et enkelt boligtilbud i en 14-dagers periode, mens myndighetene vurderer de returnertes status (Group 484 2011, s. 82-83). Praxis (e-post mai 2013) har opplyst at det kun er tre mottakssentre der de returnerte kan bo, i en meget begrenset periode mellom 3 og 14 dager.⁵⁰ I unntakstilfeller kan Flyktning- og migrasjonskommissæren forlenge oppholdet til opptil seks måneder.⁵¹

Ifølge Praxis har mange av de returnerte ikke vært i besittelse av gyldige ID-dokumenter.⁵² I den perioden nødpasset som de har returnert på er gyldig (tre måneder), vil den returnerte ha rett til medisinsk nødhjelp, gratis enveisbillett til det stedet vedkommende vil ta midlertidig eller permanent opphold, noe finansiell støtte og midlertidig bosetting i et mottakssenter. For å kunne motta andre typer sosialhjelp, full helsebeskyttelse og etablere et ordinært arbeidsforhold, er det nødvendig å registrere permanent eller midlertidig bosted i Serbia og være i besittelse av nødvendige dokumenter (Praxis, e-post juni 2011). Praxis har erfaring med at mange returnerte ikke har klart å skaffe seg nødvendige persondokumenter før nødpasset utløper (Praxis 2011, s. 16).

7.4 JURIDISK ASSISTANSE TIL RETURNERTE

Praxis ga i 2011 juridisk bistand til 120 returnerte i tilknytning til de ulike returavtalene. Av disse var 18 fra Norge, 70 fra Tyskland og 26 fra Sverige. Assistansen bestod blant annet i å skaffe fødsels- og ekteskapsattester, statsborgerskapsbevis og ID-kort, samt hjelp til registrering av fødsler i utlandet i lokale fødselsregistre, skaffe dokumenter fra utlandet, assistanse til tilgang til ulike

⁴⁹ Landinfo har ikke gjenfunnet tilsvarende tall for 2013.

⁵⁰ Obrenovac er ikke lenger nevnt. Sentrene i Bela Palanka og Šabac skal ifølge Praxis (e-post mai 2013) kun huse et par returnerte hver.

⁵¹ Alder, funksjonshemming og sykdom blir nevnt.

⁵² Mange av de returnerte er rom. Mange som returnerer fra Norge, er etniske serbere. Det er langt mer vanlig blant etniske serbere å være i besittelse av ID-kort og underlagsdokumenter.

sosioøkonomiske rettigheter og registrering av permanent og midlertidig bosted. Praxis har også dekket administrative avgifter, reiseutgifter og andre utgifter, samt sørget for oversettelse av utenlandske dokumenter (Praxis 2012, s. 33). Også i 2012 bistod Praxis med rettshjelp for fremskaffelse av nødvendige personlige dokumenter, de initierte flere forvaltnings- og domstolsprosesser og bistod personer med å få tilgang til ulike rettigheter (Praxis 2013a, s. 32).

7.5 FORHOLD FOR RETURNERTE

I to undersøkelser gjennomført blant returnerte i Serbia fremkom det at denne gruppen i gjennomsnitt bodde i hushold med flere personer enn befolkningen for øvrig, at andelen familiemedlemmer med noen form for inntekt var 29 prosent, og 39 prosent av familiemedlemmene var aktivt arbeidssøkende.⁵³ De fleste som deltok i undersøkelsen, var returnert fra Tyskland, men det var også returnerte fra Norge blant respondentene. 27 prosent dem hadde mottatt finansiell retur støtte. Det ble opplyst at 46 prosent av de returnerte fra Norge hadde mottatt finansiell støtte. Det fremkom videre at 7 prosent av husholdene manglet sentrale persondokumenter. Respondentene viste til at de manglet midler til å betale administrative avgifter.

46 prosent av husholdene fikk sin inntekt fra arbeid, mens 35 prosent hadde sin inntekt fra sosialhjelp, 9 prosent fra pensjon og 16 prosent fikk hjelp fra venner og familie. 97,7 prosent av respondentene oppga at inntektene de hadde ikke kunne dekke grunnleggende behov. 54 prosent av respondentene eide egen bolig. 89 prosent var bosatt i hus bygget for boligformål. Undersøkelsen viste for øvrig at 11 prosent av medlemmene i husholdene ikke hadde helseforsikring, fordi de manglet persondokumenter. 26 prosent av husholdene mottok sosialhjelp i form av familiestøtte, og 38 prosent av husholdene mottok barnestøtte. 18 prosent av respondentene var ikke kjent med disse støtteordningene, 10 prosent visste ikke hvor de skulle fremme en søknad om slik støtte, og 15 prosent hadde ikke de nødvendige dokumentene for å søke. De nevnte tallene fra undersøkelsene var på landsbasis, men det var relativt store regionale forskjeller (Cvejić 2012).

Mange returnerte har ikke hatt noen registrert bopel i Serbia, og har bosatt seg i ulike ulovlige bosetninger; dette gjelder særlig rom (Praxis 2012, s. 34). Den serbiske flyktningkommissæren har ikke hatt statistikk som avdekker hvilke land personene som tok opphold i sentrene, har blitt returnert fra (Praxis, e-post juni 2011). Praxis har ikke hatt kjennskap til at returnerte fra Norge har tatt opphold i mottakssentre i Serbia, fordi ingen returnerte fra Norge bosatt i sentrene, har kontaktet Praxis for assistanse (Praxis, e-post juni 2011 og mai 2013). Én familie som returnerte fra Sverige, skal imidlertid ha vært bosatt i et slikt senter en stund etter retur.

⁵³ Det synes å fremgå at undersøkelsene fant sted i 2012.

8. VEDLEGG

8.1 DELOKALISERTE SIVILSTATUSKONTOR

Praxis (2007, Landinfos oversettelse av engelsk tekst) har gitt følgende oversikt over de delokaliserte sivilstatuskontorene.

- Byen Nis (registerbøker delokalisert fra følgende kommuner: Pristina, Podujevo, Glogovac, Obilic, Lipljan og Kosovo Polje);
- Byen Kragujevac (registerbøker delokalisert fra følgende kommuner: Pec, Istok og Klina);
- Kraljevo kommune (registerbøker delokalisert fra følgende kommuner: Kosovska Mitrovica, Srbica, Zubin Potok, Vucitrn, Zvecan og Leposavic);
- Krusevac kommune (registerbøker delokalisert fra følgende kommuner: Prizren, Orahovac, Suva Reka og Gora);
- Jagodina kommune (registerbøker delokalisert fra følgende kommuner: Djakovica og Decani);
- Vranje kommune (registerbøker delokalisert fra følgende kommuner: Gnjilane, Vitina, Kosovska Kamenica og Novo Brdo);
- Leskovac kommune (registerbøker delokalisert fra følgende kommuner: Urosevac, Kacanik, Stimlje og Strpce).

8.2 DELOKALISERTE POLITISTASJONER

Praxis (e-post juni 2012, Landinfos oversettelse av tekst) har gitt følgende oversikt over de delokaliserte politistasjonene:

Byer i Serbia med delokaliserte politistasjoner	Byer i Kosovo hvor politistasjonene er delokalisert fra
Niska Banja	Pristina, Podujevo, Glogovac, Obilic, Lipljan, Kosovo Polje
Kragujevac	Pec, Istok, Klina
Krusevac	Prizren, Orahovac, Suva Reka, Gora
Jagodina	Djakovica, Decani
Vranje	Gnjilane, Vitina, Kosovska Kamenica, Novo Brdo
Leskovac	Urosevac, Kacanik, Stimlje, Strpce
Vranje	Gnjilane, Vitina, Kosovska Kamenica, Novo Brdo
Leskovac	Urosevac, Kacanik, Stimlje, Strpce

9. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Amnesty International (2010, 31. desember). *Serbia: Briefing to the UN committee on the elimination of racial discrimination*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR70/016/2010/en/7f58435e-b80e-43b2-98df-745b4ecfed0a/eur700162010en.pdf> [lastet ned 3. februar 2014]
- B92 (2009, 30. november). *EU lifts visa restrictions for Serbia*. Beograd: Mediahuset B92. Tilgjengelig fra http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2009&mm=11&dd=30&nav_id=63395 [lastet ned 11. februar 2014]
- Belgrade Centre for Human Rights (2012). *Human Rights in Serbia 2011*. Beograd: Belgrade Centre for Human Rights. Tilgjengelig fra <http://english.bgcentar.org.rs/images/stories/Datoteke/human%20rights%20in%20serbia%202011.pdf> [lastet ned 3. februar 2014]
- Crisis Group (2012, 10. september). *Setting Kosovo Free: Remaining Challenges*. Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/kosovo/218-setting-kosovo-free-remaining-challenges](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/balkans/kosovo/218-setting-kosovo-free-remaining-challenges) [lastet ned 3. februar 2014]
- Cvejić, S. (2012). *Survey on the Needs of Returnees in the Republic of Serbia*. Beograd: IOM. Tilgjengelig fra http://kirs.gov.rs/docs/migracije/Report_Survey_on_the_Needs_of_Returnees_in_the_Republic_of%20Serbia.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- ESI, dvs. European Stability Initiative (2004, 7. juni). *The Lausanne Principle – Multiethnicity, Territory and the Future of Kosovo's Serbs*. Berlin: ESI. Tilgjengelig fra <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN016678.pdf> [lastet ned 3. februar 2014]
- [Flyktning- og migrasjonskommissæren] (u.å.). *Collective Centres*. Beograd: Commissariat for Refugees of the Republic of Serbia. Tilgjengelig fra <http://www.kirs.gov.rs/articles/centers.php?lang=ENG> [lastet ned 16. januar 2014]
- Group 484 (2011, juni). *Challenges of forced migration in Serbia: Position on Refugees, Internally Displaced Persons and Asylum Seekers*. Beograd: Group 484. Tilgjengelig fra http://www.grupa484.org.rs/sites/default/files/Challenges%20of%20Forced%20Migration_en.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- IDMC, dvs. Internal Displacement Monitoring Centre (2010, 22. desember). *Serbia: Ten years after displacement, returns remain stalled by integration prospects improving*. Geneve: IDMC. Tilgjengelig fra [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/34E93F9037FF6D76C12578010042C69E/\\$file/Serbia+-+December+2010.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/34E93F9037FF6D76C12578010042C69E/$file/Serbia+-+December+2010.pdf) [lastet ned 3. februar 2014]
- IDMC (2013, 12. mars). *Serbia: Integration stalled*. Geneve: IDMC. Tilgjengelig fra [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpCountries\)/A6A36317DA8D29A1802570A7004CAB90?OpenDocument](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpCountries)/A6A36317DA8D29A1802570A7004CAB90?OpenDocument) [lastet ned 3. februar 2014]
- IOM, dvs. International Organization for Migration (2009, 30. november). *Returning to Serbia – country information*. Beograd: International Organization for Migration. Tilgjengelig fra http://irrico.belgium.iom.int/images/stories/documents/Serbia%20EN_edited.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- Jovanović, I. (2011, 4. juli). Belgrade, Pristina agree on freedom of movement. *Southeast European Times*. Tilgjengelig fra

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2011/07/04/feature-03 [lastet ned 3. februar 2014]

- Landinfo (2009, 20. august). *Serbia: Situasjonen for internt fordrevne (del I)*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/988/1/988_1.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- Landinfo (2012, 28. juni). *Serbia: Reise-, ID- og underlagsdokumenter*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/2105/1/2105_1.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- Praxis (2006, 21. august). *Lower Fees for Registry Book Certificates*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra <http://www.praxis.org.rs/index.php/en/praxis-in-action/migration/item/260-lower-fees-for-registry-book-certificates> [lastet ned 3. februar 2014]
- Praxis (2007, 10. april). *List of Registry Books Dislocated from Kosovo*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra <http://www.praxis.org.rs/index.php/en/praxis-in-action/migration/item/263-list-of-registry-books-dislocated-from-kosovo> [lastet ned 3. februar 2014]
- Praxis (2009, 21. mars). *Protection of Internally Displaced Persons in Anticipation of a Durable Solution*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra <http://www.praxis.org.rs/index.php/en/praxis-in-action/migration/item/322-the-report-protection-of-rights-of-internally-displaced-persons-in-anticipation-of-a-durable-solution-published> [lastet ned 3. februar 2014]
- Praxis (2011, 16. august). *Access to rights and integration of returnees on the basis of the readmission agreements*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Access_to_Rights_and_Integration_of_Returnees_on_the_Basis_of_the_Readmission_Agreements.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- Praxis (2012, 15. desember). *No residence, no rights*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/No_residence_no_rights.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- Praxis (2013a, 31.mars). *Praxis 2012 Annual Report*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Praxis%20-%20Annual%20Report%20for%202012%20-%20English.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- Praxis (2013b, juni). *Analysis of the Main Problems and Obstacles in Access of Roma to the Rights to Work and Employment*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Analysis_of_the_Main_Problems_and_Obstacles_in_Access_of_Roma_to_the_Rights_to_Work_and_Employment.pdf [lastet ned 27. januar 2014]
- Praxis (2013c, november). *Contribution to Social Inclusion and Combat against Discrimination of Marginalised Population in Serbia*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra <http://www.praxis.org.rs/index.php/en/reports-documents/praxis-reports/item/677-contribution-to-social-inclusion-and-combat-against-discrimination-of-marginalised-population-in-serbia> [lastet ned 8.januar 2014]
- Praxis (2013d, 16. desember). *Rules of Procedure of Registration and Deregistration of Permanent and Temporary Residence of Citizens Changed*. Beograd: Praxis. Tilgjengelig fra <http://www.praxis.org.rs/index.php/en/praxis-in-action/residence/item/694-izmenjen-pravilnik-o-postupku-prijavljivanja-i-odjavljivanja-prebivališta-i-boravišta-građana> [lastet ned 8. januar 2014]
- Praxis, Regional Centre for Minorities, CEKOR & CHRIS (2011, februar). *Information Submitted to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination*. Beograd: Praxis, Regional Centre for Minorities, CEKOR & CHRIS. Tilgjengelig fra http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Information_submitted_to_CERD_on_the_Occasion_of_Initial_Periodic_Report_of_Serbia.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- PU, dvs. Politiets Utlendingsenhet (2010, 5. juli). *Politiets utlendingsenhet returnerte 52 personer til Serbia*. Oslo: PU. Tilgjengelig fra

https://www.politi.no/politidirektoratet/aktuelt/nyhetsarkiv/2010_07/Nyhet_8833.xml [lastet ned 13. februar 2014]

- PU, dvs. Politiets Utlendingsenhet (2012). *Månedssstatistikk desember 2013*. Oslo: PU. Tilgjengelig fra https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politiets_utlendingsenhet/Vedlegg_2385.pdf [lastet ned 30. januar 2014]
- Statistical Office of the Republic of Serbia (2011). *Report Results*. Beograd: Statistical Office of the Republic of Serbia. Tilgjengelig fra <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1216> [lastet ned 3. februar 2014]
- UNHCR (2013, 11. november). *Access to Civil Documentation and Registration in South Eastern Europe: Progress and Remaining Challenges since the 2011 Zagreb Declaration*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.refworld.org/docid/5280c5ab4.html> [lastet ned 3. februar 2014]

Rapporten er forfattet av Stephanie Woldenberg, menneskerettighetsarbeider og PhD-kandidat ved Universitetet i Novi Sad, Serbia, som bakgrunn for konferansen Regional Conference on Civil Registration and Documentation i Podgorica 25. oktober 2013.

- UNHCR & Commissariat for Refugees of the Republic of Serbia (2011, februar). *Assessment of the needs for internally displaced persons in Serbia*. Beograd: UNHCR & Commissariat for Refugees of the Republic of Serbia. Tilgjengelig fra http://www.kirs.gov.rs/docs/Assessment_of_the_Needs_of_IDPs_in_Serbia.pdf [lastet ned 3. februar 2014]
- UNHCR & Praxis (2007, mars). *Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia. Law and Practice*. Geneve: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4704bff72.pdf> [lastet ned 3. februar 2014]
- U.S. Department of State (2013, april). *2012: Country Report on Human Rights and Practices – Serbia*. Washington, D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper> [lastet ned 3. februar 2014]
- U.S. Social Security Administration (2012, august). *Social Security Programs Throughout the World. Europe 2012: Serbia*. Washington, D.C.: U.S. Department of Health. Tilgjengelig fra <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2012-2013/europe/serbia.pdf> [lastet ned 3. februar 2014]
- Utlendingsnemnda (UNE) (2009). *Årbok 2008*. Oslo: UNE. Tilgjengelig fra http://www.une.no/upload/PDF%20dokumenter/Aarbok2008/UNE-aarbok_2008.pdf [lastet ned 3. februar 2014]

Muntlige kilder:

- Praxis. Møte i Beograd 1. november 2007
- Praxis. E-post 28. april 2009, 13. august 2009, 3. juni 2011, 21. juni 2012, 29. mai 2013